

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Z problematyki uznania zagranicznej osoby prawnej

Author: Grzegorz Gorczyński

Citation style: Gorczyński Grzegorz. (2015). Z problematyki uznania zagranicznej osoby prawnej. W: A. Bielska-Brodziak (red.), " O czym mówią prawnicy, mówiąc o podmiotowości " (S. 197-223). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersytet ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Grzegorz Gorczyński
Uniwersytet Śląski

Z problematyki uznania zagranicznej osoby prawnej

Abstract: 'The recognition of' a foreign legal person (company) may be considered in two aspects. Firstly, the question is whether, or under what conditions a legal person (company) can enjoy legal capacity (a narrow sense of the term 'recognition') in a country other than the country of its origin. Secondly, 'recognition' (in the broad sense) may be understood as the 'acceptance' of the whole structure of a foreign legal person by the legal system. The recognition of the legal personality of a 'foreign' legal person by the national legal system is not self-explanatory. It should be, however, acknowledged that the situation is exactly the same as in the case of 'recognising' an foreign marriage, or even the order of succession established by a foreign legal system. Similar 'concessions' to a foreign legal systems are, at the same time, the central core of private international law. Moreover, they also constitute the necessary basis for the legal unity among nations. Mutual recognition turns out to be also one of the foundations of the European Union, both in terms of the freedoms of the single market (e.g. a well-known case of *Cassis de Dijon*), and in terms of the scope of freedom, security and justice (e.g. the mutual recognition of judicial decisions) within the Union. The acceptance of the effects of the events which resulted in the establishment of a company, its transformation, division, merger, etc. by foreign law, however, leads to questioning — at least within the field of international company law, the so-called collision method (for determining the applicable law) in favour of a competing 'method' principle — 'the principle of recognition'.

Key words: foreign legal person, foreign company, recognition

Wprowadzenie

1. W monografii dotyczącej podmiotowości w prawie nie powinno zabraknąć artykułu podejmującego problem uznania (ang. *recognition*, franc. *reconnaissance*, niem. *Anerkennung*) zagranicznej osoby prawnej (zagranicz-

nej korporacji, spółki¹). O ile bowiem współcześnie nie kwestionuje się podmiotowości osób fizycznych (ludzi), bez względu na ich narodowość, obywatelstwo itp.², o tyle osoby prawne (spółki) z racji swojego zagranicznego charakteru miewają problemy. Przyczyny tego stanu rzeczy są złożone, a wiele kwestii wciąż można uznać za sporne.

2. Mimo całej złożoności i sporności zagadnienia, o czym dalej, samą jego istotę nietrudno przedstawić. Celowe wydaje się jednak mówienie o dwóch znaczeniach „uznania”. Po pierwsze, chodzi o to, czy — ewentualnie pod jakimi warunkami — osoba prawna (spółka) cieszy się w kraju innym niż kraj swojego pochodzenia zdolnością prawną (wąskie znaczenie terminu „uznanie”). Po drugie, przez „uznanie” (w znaczeniu szerokim) można rozumieć „akceptację” przez system prawny całej konstrukcji obcej osoby prawnej.

Zagadnienia poruszane w niniejszym artykule doczekały się wielu opracowań za granicą³. Temat ten jest podejmowany także w naszym piś-

¹ Podstawową kategorię podmiotów uczestniczących w obrocie międzynarodowym stanowią spółki — zob. zamiast wielu A.W. WIŚNIEWSKI: *Uznanie zagranicznej osoby prawnej w cieniu art. 17 nowego prawa prywatnego międzynarodowego*. W: *Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego*. Red. J. POCZOBUT. Warszawa 2013, s. 339; A.W. WIŚNIEWSKI: *Statut personalny spółek kapitałowych i uznawanie spółek zagranicznych*. Orzecznictwo Trybunału Wspólnot a reforma polskiego prawa prywatnego międzynarodowego. W: *Współczesne wyzwania europejskiej przestrzeni prawnej*. Księga pamiątkowa dla uczczenia siedemdziesiątych urodzin Prof. dr. hab. Eugeniusza Piontka. Red. A. ŁAZOWSKI, R. OSTRIHANSKY. Kraków 2005, s. 709. Problem uznania może dotyczyć także przykładowo handlowych spółek osobowych, tj. spółek nieposiadających osobowości prawnej, ale posiadających zdolność prawną. Co do takich spółek w prawie polskim zob. zamiast wielu G. Gorczyński: *Spółka jawna jako podmiot prawa*. Warszawa 2009, s. 80 i n. oraz 97 i n. Co do pojęcia spółki w prawie prywatnym międzynarodowym zob. np. G. GORCZYŃSKI: *W poszukiwaniu kryterium rozgraniczającego zakres zastosowania statutu personalnego i statutu kontraktowego*. „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2009, T. 4, s. 69 i n. oraz F. WEDEMANN: *Der Begriff der Gesellschaft im Internationalen Privatrecht. Neue Herausforderungen durch den entrepreneur individuel à responsabilité limitée*. „Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht” 2011, Nr. 3, s. 541 i n.

² Por. choćby art. 16 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, opubl. (m.in.) w Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167, zgodnie z którym „każdy ma prawo do uznawania wszędzie jego podmiotowości prawnej”.

³ Zob. np. O.A. BORUM: *Scandinavian views on the notion of recognition of foreign companies*. In: *De conflictu legum, Essays presented to Roeland Duco Kollewijn, Johanenes Offerhaus at their seventieth birthdays*. Leyden 1962, s. 82 i n.; P. DORALT: *Anerkennung ausländischer Gesellschaften*. „Juristische Blätter” 1969, Nr. 7—8, s. 181 i n.; R.R. DRURY: *The Regulation and Recognition of Foreign Corporations: Responses to the „Delaware Syndrome”*. „The Cambridge Law Journal” 1998, No. 1, s. 165 i n.; C.T. EBENROTH, A. SURA: *Das Problem der Anerkennung im internationalen Gesellschaftsrecht*. „Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht” 1979, Nr. 2, s. 318 i n.; C.T. EBENROTH, B. BIPUUS: *Die Anerkennungsproblematik im Internationalen Gesellschaftsrecht*. „Neue Juristische Wochenschrift” 1988, Nr. 35, s. 2137 i n.; B. GROSSFELD: *Die Anerkennung der Rechtsfähigkeit juristischer Personen*. „Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht” 1967, Nr. 1, s. 1 i n.; IDEM: *Zur Geschichte der Anerkennungsproblematik*

miennictwie⁴. Jest przy tym znamienne, że dwie ostatnio zaprezentowane w tej materii obszerniejsze wypowiedzi prezentują całkowicie odmienne podejście, jeśli chodzi o charakter instytucji „uznania”, jak i ocenę obowiązującego w naszym kraju stanu prawnego pod tym względem⁵.

3. Problem uznawania zagranicznych spółek dostrzegali i doceniali ojcowie Unii Europejskiej, którzy w Traktacie ustanawiającym Europejską Wspólnotę Gospodarczą z 1957 r. przewidzieli, że państwa członkowskie w miarę potrzeby podejmą między sobą rokowania w celu zapewnienia swoim obywatelom wzajemnego uznania spółek (art. 220 tiret 3 Traktatu rzymskiego; następnie art. 293 tiret 3 Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską⁶; dalej: TWE)⁷.

bei Aktiengesellschaften. Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht“ 1974, Nr. 2—3, s. 344 i n.; IDEM: *Die Entwicklung der Anerkennungstheorien im internationalen Gesellschaftsrecht*. In: *Festschrift für Harry Westermann zum 65. Geburtstag*. Hrsg. W. HEFERMEHL, R. GMÜR, H. BROX. Heidelberg 1974, s. 199 i n.; IDEM w: *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen, Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Internationales Gesellschaftsrecht, Neubearbeitung*. Hrsg. J. KROPHOLLER. Berlin 1998, s. 162 i n.; P. KINDLER w: *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. T. 11. Internationales Wirtschaftsrecht. Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche (art. 50—245)*. Hrsg. H.J. SONNENBERGER. Wyd. 4, München 2006, s. 113 i n.; E. MICHELER: *Recognition of Companies incorporated in other EU Member States*. „International & Comparative Law Quarterly” 2003, No. 2, s. 521 i n.; E. RABEL: *The conflict of laws. A Comparative Study. Volume Two. Foreign Corporations, Torts, Contracts in General*. Wyd. 2, Ann Arbor 1960, s. 125 i n.; S. RINDISBACHER: *Anerkennung gesellschaftsrechtlicher Gebilde im Internationalen Privatrecht*. Bern 1996; J.A. TARSTEEGEN: *Kollisionsrechtliche Behandlung ausländischer Kapitalgesellschaften im Inland*. München 2002, s. 5 i n.

⁴ Zob. J. JAKUBOWSKI: *Osoby prawne w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*. „Państwo i Prawo” 1969, nr 8—9, s. 268 i n.; IDEM: *Przedsiębiorstwa w handlu międzynarodowym. Problematyka prawna*. Warszawa 1970, s. 217 i n.; W. KLYTA: *Spółki kapitałowe w prawie prywatnym międzynarodowym*. Kraków 2002, s. 82 i n.; A. OPALSKI: *Europejskie prawo spółek. Zasady prawa europejskiego i ich wpływ na polskie prawo spółek*. Warszawa 2010, s. 107 i n.; M. PAZDAN w: *Prawo spółek handlowych. T. 2*. Red. S. WŁODYKA. Wyd. 2. Warszawa 2012, s. 322—323; S. SOŁTYSIŃSKI w: S. SOŁTYSIŃSKI, A. SZAJKOWSKI, J. SZWAJA: *Kodeks handlowy. Komentarz. T. 1*. Warszawa 1994, s. 194—195; A. TYNEL, J. FUNK, W. CHWALEJ, B. FUCHS: *Międzynarodowe prawo handlowe*. Red. M. PAZDAN. Warszawa 2006, s. 55—58; A.W. WIŚNIEWSKI: *Statut personalny spółek kapitałowych...*, s. 712—713; IDEM: *Uznanie zagranicznej osoby prawnej...*, s. 339; A. WOWERKA: „Uznanie” w międzynarodowym prawie spółek w świetle unijnej swobody przedsiębiorczości. W: *Wpływ europeizacji prawa na instytucje prawa handlowego*. Red. J. KRUCZALAK-JANKOWSKA. Warszawa 2013, s. 257 i n.; A. WOWERKA: *Traktatowa swoboda przedsiębiorczości a autonomiczne międzynarodowe prawo spółek*. „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2011, nr 9, s. 12 i n.; IDEM w: *System Prawa Prywatnego. T. 20A: Prawo prywatne międzynarodowe*. Red. M. PAZDAN. Warszawa 2014, s. 696 i n.

⁵ Zob. A.W. WIŚNIEWSKI: *Uznanie zagranicznej osoby prawnej...*, *passim* oraz A. WOWERKA: „Uznanie” w międzynarodowym prawie spółek..., *passim*.

⁶ Ostatnia wersja jednolita (uwzględniająca zmiany wprowadzone Traktatem z Nicei) została opublikowana w Dz. Urz. UE 2006, C 321.

⁷ Tę podstawę kompetencyjną zniósł Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej — zob. A. OPALSKI: *Europejskie prawo spółek...*, s. 108.

Ostatecznie jednak to niebędąca wynikiem rokowań między państwami członkowskimi konwencja międzynarodowa zapewniła w obrębie Unii Europejskiej i Europejskiego Obszaru Gospodarczego wzajemne uznawanie spółek. Efekt ten został osiągnięty dzięki orzecznictwu Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, który poczynawszy od orzeczenia w sprawie *Centros*⁸, zaczął na nowo odczytywać sens traktatowej swobody przedsiębiorczości (swobody osiedlania się; ang. *freedom of establishment*, franc. *liberté d'établissement*, niem. *Niederlassungsfreiheit*; art. 49 i 54 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej⁹; dalej: TFUE; dawne art. 43 i 48 TWE). Wyrok w sprawie *Centros* bywa odczytywany jako wprowadzenie do międzynarodowego prawa spółek w Unii Europejskiej idei wzajemnego uznawania¹⁰, ale w istocie kwestii tej dotyczą przede wszystkim wyroki w sprawie *Überseering*¹¹ i *Inspire Art*¹². Przed ich omówieniem warto jednak przedstawić rys historyczny instytucji „uznania”, w tym jego historię w prawie międzynarodowym publicznym.

Rys historyczny uznania zagranicznej osobowości prawnej

1. Problem uznawania obcych spółek pojawił się wraz z narodzinami współczesnego pojęcia osobowości prawnej (XVIII w.) i podjęciem przez spółki akcyjne międzynarodowej aktywności. W istocie rzeczy problemu wówczas nie było, albowiem obowiązywało liberalne założenie, w myśl którego spółka powstała za granicą jest i powinna być uznawana bez żadnych formalności czy warunków¹³.

Takie podejście zbiega się czasowo z narodzinami w Anglii tzw. teorii powstania (inkorporacji), wyznaczającej statut personalny osób prawnych¹⁴.

⁸ Wyrok z dn. 9 marca 1999 r. w sprawie *Centros Ltd v Erhvervs- og Selskabsstyrelsen*, sygn. C-212/97, „Zbiory orzecznictwa Trybunału Europejskiego” 1999, s. I-01459.

⁹ Ostatnia wersja skonsolidowana opublikowana została w Dz. Urz. UE 2012, C 326.

¹⁰ K. HEINE, W. KERBER: *European Corporate Laws, Regulatory Competition and Path Dependence*. „European Journal of Law and Economics” 2002, T. 13, No. 1, s. 47.

¹¹ Wyrok z dn. 5 listopada 2002 r. w sprawie *Überseering BV v Nordic Construction Company Baumanagement GmbH*, sygn. C-208/00. „Zbiory orzecznictwa Trybunału Europejskiego” 2002, s. I-09919.

¹² Wyrok z dn. 30 września 2003 r. w sprawie *Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam v Inspire Art Ltd*, sygn. C-167/01. „Zbiory orzecznictwa Trybunału Europejskiego” 2003, s. I-10155.

¹³ Zob. np. R.R. DRURY: *The Regulation and Recognition...*, s. 169; 178–179; B. GROSSFELD: *Zur Geschichte der Anerkennungsproblematik...*, s. 345 i n.

¹⁴ Zob. bliżej np. B. GROSSFELD. W: *J. von Staudingers Kommentar...*, s. 7; W. KLYTA: *Spółki kapitałowe w prawie prywatnym...*, s. 49; D. PRENTICE: *The Incorporation Theory — the United King-*

Teoria ta nakazuje oceniać zdolność prawną i inne elementy statutu personalnego osoby prawnej według prawa, zgodnie z którym osoba prawna powstała. Teorii tej wierne są państwa systemu *common law* (Wielka Brytania, Stany Zjednoczone, Kanada, Australia itd.)¹⁵. Spośród państw Europy kontynentalnej rozwiązania oparte na teorii inkorporacji przyjmują w szczególności Holandia, Liechtenstein, Rosja, Słowenia, Szwajcaria, Ukraina czy Węgry¹⁶. W Wielkiej Brytanii takie liberalne podejście nie było nigdy kwestionowane. Przyznają się do niego również prawnicy skandynawscy. Stąd można je nazwać spojrzeniem „anglosasko-skandynawskim” (ang. *the Anglo-Saxon and Scandinavian view*¹⁷), albo po prostu podejściem „wedle teorii powstania” (ang. *the Place of Incorporation Approach*¹⁸).

2. O ile na początku XIX wieku uznanie zagranicznych spółek nie wydawało się problemem także na kontynencie europejskim¹⁹, o tyle już w połowie wieku nad zaprezentowanym wcześniej liberalnym podejściem, tak zresztą jak nad liberalizmem w ogóle, zaczęły zbierać się chmury.

Pierwszeństwo na polu nieuznawania zagranicznych spółek przypisać należy sądom belgijskim, które poczynawszy od 1844 r.²⁰, zaczęły odmawiać francuskim spółkom akcyjnym prawa występowania w charakterze powoda w procesie (por. zwłaszcza wyroki belgijskiego *Cour de Cassation* z 1849 r. i z 1851 r.)²¹, co nie pozostało bez reakcji ze strony sądów francuskich. W związku z zamieszaniem, jakie stąd wynikło, już w 1854 r. oba państwa zawarły traktat dotyczący wzajemnego uznawania spółek, który zakładał wydanie ustaw, które kwestii tej miały dotyczyć. We Francji przyjęto w tym zakresie często przywoływaną w piśmiennictwie ustawę z 30 maja 1857 r., zgodnie z którą spółka akcyjna pochodząca z obcego państwa wymagała uznania jako aktu wydawanego przez Radę Państwa (*Conseil d'Etat*), chyba że „uznanie” przewiduje traktat międzynarodowy²². Tak narodziło się „po-

dom. „European Business Law Review” 2003, No. 6, s. 631 i n.; S. RINDISBACHER: *Anerkennung gesellschaftsrechtlicher...*, s. 53.

¹⁵ Zob. np. E. RABEL: *The conflict of laws...*, s. 31.

¹⁶ Zob. M. PAZDAN W: *Prawo spółek handlowych...*, s. 331–332, który podaje ponadto przykłady szeregu systemów prawnych pozaeuropejskich.

¹⁷ O.A. BORUM: *Scandinavian views on the notion...*, s. 83, 85. Zob. też np. J. JAKUBOWSKI: *Przedsiębiorstwa w handlu międzynarodowym...*, s. 216; E. RABEL: *The conflict of laws...*, s. 130.

¹⁸ R.R. DRURY: *The Regulation and Recognition...*, s. 180.

¹⁹ Zob. B. GROSSFELD: *Zur Geschichte der Anerkennungsproblematik...*, s. 349.

²⁰ Ibidem, s. 350.

²¹ Zob. O.A. BORUM: *Scandinavian views on the notion...*, s. 84; R.R. DRURY: *The Regulation and Recognition...*, s. 180; B. GROSSFELD: *Zur Geschichte der Anerkennungsproblematik...*, s. 350–351; E. RABEL: *The conflict of laws...*, s. 139.

²² Zob. np. O.A. BORUM: *Scandinavian views on the notion...*, s. 84; M. PAZDAN W: *Prawo spółek handlowych...*, s. 322; A.W. WIŚNIEWSKI: *Uznanie zagranicznej osoby prawnej...*, s. 339, przypis 1;

dejsie francuskie" (ang. *the French Approach*²³), czy „belgijsko-francuskie”, wedle którego dla uznania obcej osoby prawnej konieczny jest indywidualny, ewentualnie zbiorowy „akt uznania”. Podejście to niekiedy określane jest jako „uznanie według prawa obcych” (niem. *die fremdrechtliche Anerkennung*²⁴). Oznacza ono brak jakiegokolwiek obowiązku uznania obcych osób prawnych w przypadku braku stosownej umowy międzynarodowej²⁵. Jak to ujmował belgijski uczyony Francois Laurent, „w braku uznania” osoba prawna mogła istnieć tylko w granicach państwa, które powołało ją do istnienia²⁶. Jako przykłady takiego stanowiska w naszym piśmiennictwie podaje się włoskie judykaty z końca XIX wieku oraz belgijski z pierwszej połowy XX wieku²⁷. Przez krótki okres takie spojrzenie prezentowały także sądy amerykańskie²⁸.

Prezentowane tu podejście przyczyniło się do popularności dwustronnych umów międzynarodowych, w których państwa gwarantują sobie wzajemne uznawanie osób prawnych. Współcześnie twierdzi się niekiedy, że tego rodzaju umowy mają charakter deklaratoryjny, a uznawanie obcych osób prawnych stanowi zwyczaj prawa międzynarodowego²⁹, choć inni podkreślają, że takich zwyczajów brak³⁰, bądź uznają istnienie takiego zwyczaju za dyskusyjne³¹. W literaturze wskazuje się, że stanowisko tu prezentowane przynajmniej nominalnie obowiązuje ciągle we Francji³². Orzecznictwo francuskie, odwołując się do art. 6 ust. 1 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (prawo do

R.R. DRURY: *The Regulation and Recognition...*, s. 180. Ten ostatni autor zwraca uwagę, że ustawa dotyczyła wyłącznie spółek akcyjnych (fr. *sociétés anonymes*).

²³ Zob. R.R. DRURY: *The Regulation and Recognition...*, s. 180.

²⁴ Tak S. RINDISBACHER w *Anerkennung gesellschaftsrechtlicher...*, s. 49.

²⁵ Zob. O.A. BORUM: *Scandinavian views on the notion...*, s. 84; B. GROSSFELD: *Zur Geschichte der Anerkennungsproblematik...*, s. 345; E. RABEL: *The conflict of laws...*, s. 140; A.F. SCHNITZER: *Handbuch des Internationalen Privatrechts einschliesslich Processrecht, unter besonderen Berücksichtigen der Schweizerischen Gesetzgebung und Rechtsprechung*. T. 1, wyd. 4, Basel 1957, s. 309.

²⁶ Zob. R.R. DRURY: *The Regulation and Recognition...*, s. 176; W. KLYTA: *Spółki kapitałowe w prawie prywatnym...*, s. 75; A. MAKAROV: *Grundriss des internationalen Privatrechts*. Frankfurt am Main 1970, s. 116; E. RABEL: *The conflict of laws...*, s. 126, 127.

²⁷ Zob. M. PAZDAN w: *Prawo spółek handlowych...*, s. 322, przypis 1, który wskazuje wyrok rzymskiego Sądu Kasacyjnego z dn. 10 lipca 1889 r.; wyrok turyńskiego Sądu Kasacyjnego z dn. 17 stycznia 1900 r. oraz Sądu Apelacyjnego w Brukseli z dn. 4 maja 1932 r.

²⁸ Zob. B. GROSSFELD: *Zur Geschichte der Anerkennungsproblematik...*, s. 346–347; W. KLYTA: *Spółki kapitałowe w prawie prywatnym...*, s. 77; E. RABEL: *The conflict of laws...*, s. 125–126.

²⁹ Zob. np. J. JAKUBOWSKI: *Osoby prawne w polskim prawie...*, s. 268; IDEM: *Przedsiębiorstwa w handlu międzynarodowym...*, s. 217; W. LUDWICZAK: *Międzynarodowe prawo prywatne*. Wyd. 4. Warszawa 1990, s. 126.

³⁰ Zob. W. KLYTA: *Spółki kapitałowe w prawie prywatnym...*, s. 72.

³¹ A.W. WIŚNIEWSKI: *Statut personalny spółek kapitałowych...*, s. 713, przypis 16.

³² Zob. np. W. KLYTA: *Spółki kapitałowe w prawie prywatnym...*, s. 84.

sądu)³³, wyeliminowało jednak jego najdrastyczniejsze konsekwencje w postaci odmowy uznania zdolności sądowej obcej spółki³⁴.

3. Wykształcenie się na kontynencie europejskim w drugiej połowie XIX wieku tzw. teorii siedziby³⁵ i jej ugruntowanie w XX wieku umożliwiło w krajach przyjmujących tę teorię sformułowanie tzw. kolizyjnoprawnego podejścia do instytucji uznania osobowości prawnej (niem. *die kollisionsrechtliche Anerkennung*)³⁶, które bywa określane po prostu jako podejście wedle teorii siedziby rzeczywistej (ang. *the Real Seat Approach*)³⁷. Teoria siedziby w swojej klasycznej postaci poddaje statut personalny osoby prawnej prawu jej (rzeczywistej) siedziby³⁸ (ang. *real seat*; franc. *siège réel*, niem. *effektiven Sitz*), z reguły utożsamianej z siedzibą zarządu (ang. *head, central, chief office; place of central administration*; franc. *centre d'administration*; niem. *Hauptverwaltungssitz, tatsächlicher Verwaltungssitz*). Teorii tej wierne jest orzecznictwo niemieckie, a spośród krajów europejskich przyjmowana jest ona także w Albanii, Austrii, Belgii, Francji, Grecji, Hiszpanii, Luksemburgu, Portugalii, Rumunii, Turcji³⁹.

Podejście kolizyjno-prawne do uznania zagranicznej osoby prawnej oznacza, że nie wymaga się żadnego odrębnego aktu uznania osobowości prawnej zagranicznej osoby prawnej. Osoba prawna uznawana jest automatycznie i bezwarunkowo, jeżeli tylko istnieje i ma osobowość prawną według postanowień swego statutu personalnego. Biorąc jednak pod uwagę założenia teorii siedziby, uznanie dotyczyć będzie zasadniczo tylko tych osób prawnych, które mają swoją siedzibę w państwie, według prawa którego powstały⁴⁰. W przeciwnym bowiem wypadku czeka je los, podobny

³³ Konwencja została sporządzona w Rzymie w dn. 4 listopada 1950 r., opublikowana (m.in.) w Dz.U. 1993, nr 61, poz. 284.

³⁴ Zob. np. W.F. EBKE: *Centros — Some Realities and Some Mysteries*. „The American Journal of Comparative Law” 2000, No. 4, s. 636, przypis 86; B. GROSSFELD w: *J. von Staudingers Kommentar...*, s. 40, 42; W. KLYTA: *Spółki kapitałowe w prawie prywatnym... w prawie prywatnym*, s. 43; J.A. TERSTEEGEN: *Kollisionsrechtliche Behandlung...*, s. 257–259. Zob. też A.W. WIŚNIEWSKI: *Uznanie zagranicznej osoby prawnej...*, s. 349, przypis 4.

³⁵ Por. B. GROSSFELD: *Die Entwicklung der Anerkennungstheorien...*, s. 203; A. OPALSKI: *Europejskie prawo spółek...*, s. 95.

³⁶ Zob. np. S. RINDISBACHER: *Anerkennung gesellschaftsrechtlicher...*, s. 49; J.A. TERSTEEGEN: *Kollisionsrechtliche Behandlung...*, s. 9.

³⁷ R.R. DRURY: *The Regulation and Recognition...*, s. 177.

³⁸ Zob. zamiast wielu W. KLYTA: *Spółki kapitałowe w prawie prywatnym...*, s. 21 i n.

³⁹ Zob. zamiast wielu M. PAZDAN w: *Prawo spółek handlowych ...*, s. 331, który wskazuje też liczne kraje pozaeuropejskie, które takie rozwiązania przyjęły w swoim prawie prywatnym międzynarodowym.

⁴⁰ Zob. np. P. DORALT: *Anerkennung ausländischer Gesellschaften...*, s. 181; R.R. DRURY: *The Regulation and Recognition...*, s. 176, 177; A.W. WIŚNIEWSKI: *Statut personalny spółek kapitałowych...*, s. 714, przypis 23.

do tego, jaki spółce *Überseering BV* zgotowały *Landgericht*, a następnie *Oberlandesgericht* w Düsseldorfie, o czym dalej. To właśnie „odmowa uznania” ma być „najostrzejszą sankcją”, która spotyka spółkę, o ile ta nie posiada rzeczywistej siedziby w państwie, zgodnie z którego prawem powstała⁴¹. Zdaniem zwolenników takiego ujęcia, ma to być „swoista przeciwwaga” dla zbyt liberalnej — ich zdaniem — zasady automatycznego uznania⁴².

Uznanie osobowości prawnej a konwencje międzynarodowe

1. Problematyka „uznania zagranicznej osobowości prawnej”, przynależna do prawa prywatnego, ma także swoją bogatą historię w prawie międzynarodowym publicznym, sięgającą XIX wieku. W tym czasie, o czym była już mowa, popularne były umowy bilateralne, w których państwa zobowiązywały się wzajemnie do uznawania osób prawnych czy spółek, pochodzących z drugiego państwa. Polska nie jest aktualnie stroną żadnej tego rodzaju umowy, a mówiąc ściślej: umowy o obrocie prawnym i pomocy prawnej, których stroną jest Polska⁴³, nie przewidują podobnych postanowień. Natomiast przykładowo Niemcy związane są dwiema takimi umowami. Chodzi o niemiecko-amerykańską umowę o przyjaźni, handlu i żegludze z 29 października 1954 r.⁴⁴ (*Freundschaft- Handels- und Schiffsverkehrsvertrag*) oraz niemiecko-hiszpańską umowę o swobodzie prowadzenia działalności gospodarczej (*Niederlassungsvertrag*) z 24 kwietnia 1970 r.⁴⁵.

2. Problem uznania próbowano bezskutecznie uregulować za pomocą konwencji wielostronnych. Już w XIX wieku nad problematyką pracował Instytut Prawa Międzynarodowego⁴⁶. Kwestię tę podejmował także Komitet Ekspertów Ligi Narodów⁴⁷. W 1927 r. przyjęty został raport z prac tego Komitetu, który zawierał projekty konwencji wielostronnej, dotyczącej

⁴¹ Zob. np. W. KLYTA: *Spółki kapitałowe w prawie prywatnym...*, s. 89; S. RINDISBACHER: *Anerkennung gesellschaftsrechtlicher...*, s. 93.

⁴² Tak np. W. KLYTA: *Spółki kapitałowe w prawie prywatnym...*, s. 89.

⁴³ Zestawienie takich umów przedstawia M. PAZDAN: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Wyd. 14, Warszawa 2012, s. 41–44.

⁴⁴ Zob. np. C.T. EBENROTH, B. BIPUUS: *Die Anerkennungsproblematik...*, s. 2137 i n.; O. SANDROCK: *Spanische Gesellschaften in Deutschland, deutsche Gesellschaften in Spanien: kollisionsrechtliche Probleme*. „Recht der Internationalen Wirtschaft” 2006, Nr. 9, s. 662.

⁴⁵ Zob. bliżej np. O. SANDROCK: *Spanische Gesellschaften...*, s. 660.

⁴⁶ Zob. np. J. JAKUBOWSKI: *Osoby prawne w polskim prawie...*, s. 275; IDEM: *Przedsiębiorstwa w handlu międzynarodowym...*, s. 228 i n.

⁴⁷ Zob. O.A. BORUM: *Scandinavian views on the notion...*, s. 82.

tej materii⁴⁸. Nad zagadnieniem pracowała też Haska Konferencja Prawa Prywatnego Międzynarodowego. Na forum tej ostatniej organizacji przyjęto konwencję haską z dnia 1 czerwca 1956 r. o uznawaniu zagranicznych spółek, która jednak nie weszła w życie⁴⁹.

Ostatecznie fiaskiem zakończyły się także wysiłki podjęte na omawianym tu polu przez państwa członkowskie Wspólnot Europejskich. Sporządzono wprawdzie i podpisano brukselską konwencję z dnia 29 lutego 1968 r. o wzajemnym uznawaniu spółek i osób prawnych (przygotowaną niejako w wykonaniu art. 220 tiret 3 traktatu ustanawiającego Europejską Wspólnotę Gospodarczą). Konwencja ta nie weszła jednak w życie⁵⁰.

3. „Problem uznania”, nad którym bezskutecznie pochylali się europejscy (i nie tylko) dyplomaci, ostatecznie rozwiązał na początku XXI wieku Trybunał Sprawiedliwości UE, przynajmniej na obszarze, na którym rozciąga się europejska swoboda przedsiębiorczości. Wydając orzeczenia w sprawach *Centros*, *Überseering* oraz *Inspire Art*, Sąd w Luksemburgu zagwarantował bezwarunkowe wzajemne uznawanie spółek w Unii Europejskiej, a także — jak się powszechnie przyjmuje — w Europejskim Obszarze Gospodarczym⁵¹.

⁴⁸ Raport z prac komitetu został opublikowany w „Publications of the League of Nations”. V. Legal. 1927, tom 11 — jego przedruk ukazał się w „The American Journal of International Law” 1928, No. 1, s. 157–170.

⁴⁹ Konwencję podpisały zaledwie trzy państwa: Belgia, Francja i Holandia. Tekst konwencji (sporządzonej w języku francuskim) jest dostępny na stronie internetowej Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego (Hague Conference on Private International Law: http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.pdf&cid=36; przekład angielski: <http://www.uia.be/fr/hague-conference-private-international-law-1956>). Na temat konwencji zob. np. O.A. BORUM: *Scandinavian views on the notion...*, s. 82 i nast.; J. JAKUBOWSKI: *Osoby prawne w polskim prawie...*, s. 274; IDEM: *Przedsiębiorstwa w handlu międzynarodowym...*, s. 226 i n.; J. POCZOBUT: *Osoby prawne w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*. „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2000, nr 3, s. 537; J.A. TERSTEEGEN: *Kollisionsrechtliche Behandlung...*, s. 15. Bibliografia dotycząca tej konwencji zebrana jest na stronie http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.publications&dtid=1&cid=36 [data odczytu: 30.04.2014].

⁵⁰ Konwencja została podpisana przez wszystkie sześć ówczesnych państw członkowskich Wspólnot Europejskich, jednak nie została ratyfikowana przez Holandię, a — zgodnie z artykułem 14 — wejście w życie konwencji było uzależnione od ratyfikacji przez wszystkie Państwa, będące sygnatariuszami. Następnie do konwencji nie przystąpiło żadne z państw, które w dalszej kolejności przystąpiły do Wspólnot Europejskich. Więcej zob. np. P. KINDLER w: *Münchener Kommentar...*, s. 10; W. KLYTA: *Spółki kapitałowe w prawie prywatnym...*, s. 94 i nast.; A. OPALSKI: *Europejskie prawo spółek...*, s. 108 i n.; J. POCZOBUT: *Osoby prawne w polskim prawie prywatnym...*, s. 536; S. RINDISBACHER: *Anerkennung gesellschaftsrechtlicher...*, s. 164 i n. Zob. też polskie tłumaczenie konwencji wraz z omówieniem J. SADOWSKIEGO, w: *Prawo wspólnot europejskich a prawo polskie. Prawo gospodarcze: wybrane zagadnienia*. Red. M. SAFJAN, I. HYKAWY. Warszawa 2002, s. 389 i n.

⁵¹ Europejski Obszar Gospodarczy, EOG (ang. *European Economic Area*), obejmuje kraje Unii Europejskiej oraz Islandię, Liechtenstein i Norwegię (kraje Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu z wyjątkiem Szwajcarii).

Wąskie i szerokie rozumienie „problemu uznania”. Orzeczenia Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej w sprawach *Überseering* i *Inspire Art*

1. Jak wskazano we wprowadzeniu do niniejszego artykułu, problem uznania dotyczy tego, czy — ewentualnie pod jakimi warunkami — osoba prawna cieszy się w kraju innym niż kraj swojego pochodzenia zdolnością prawną. Innymi słowy, czy system prawny postrzega obcą osobę prawną (spółkę) jako nosiciela praw i obowiązków⁵². Z perspektywy prawa prywatnego międzynarodowego chodzi o to, czy system prawny *forum* (siedziby sądu czy innego organu orzekającego) akceptuje wywołany przez macierzysty dla spółki system prawny skutek prawny w postaci egzystencji podmiotu prawa⁵³.

Zwykle wiąże się to z pytaniem o przysługiwanie osobie prawnej (spółce) zdolności sądowej, tj. czy pozwala się zagranicznej osobie prawnej (spółce) występować przed sądami⁵⁴. Ten aspekt „uznania” dość dobrze ilustruje stan faktyczny orzeczenia w sprawie *Überseering*. W tej głośnej sprawie holenderska spółka *Überseering B.V. (Besloten Vennootschap*; odpowiednik polskiej spółki z ograniczoną odpowiedzialnością) pozwała swojego kontrahenta o odszkodowanie w związku z nienależycie wykonanymi pracami malarskimi. Kluczowe dla sprawy było to, że kilka lat wcześniej (ale już po zawarciu umowy dotyczącej m.in. prac malarskich) udziały w tejże spółce nabyli obywatele niemieccy, a sama spółka odtąd prowadziła działalność wyłącznie w Niemczech. Powołując się na obowiązującą w Niemczech teorię siedziby, pozwany twierdził, że spółka *Überseering* pozbawiona jest zdolności sądowej, który to zarzut uwzględniły sądy pierwszej i drugiej instancji, odrzucając pozew. Wszystko zgodnie z teorią siedziby. Wszak rzeczywista siedziba spółki znajdowała się w Niemczech (została tam „przeniesiona”), gdzie posiadanie (nabycie) osobowości prawnej przez spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością (*Gesellschaft mit beschränkter Haftung*) uzależnione jest od wpisu do (miejscowego) rejestru handlowego.

⁵² Zob. np. P. DORALT: *Anerkennung ausländischer Gesellschaften...*, s. 183; A. WOWERKA: *Traktatowa swoboda przedsiębiorczości...*, s. 12–13.

⁵³ A.W. WIŚNIEWSKI: *Statut personalny spółek kapitałowych...*, s. 712–713.

⁵⁴ Bezpośredni związek między zdolnością prawną a zdolnością sądową został, jak się wydaje, trafnie zakwestionowany przez niemiecki Trybunał Federalny (*Bundesgerichtshof*), który uznał, że zdolność sądowa podlega ocenie według *legis fori* — zob. wyrok z dn. 13 marca 2003 r., VII ZR 370/98, „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts” 2003, Nr. 4, s. 344. Por. jednak art. 1117 k.p.c. w brzmieniu nadanym przepisami ustawy o zmianie ustawy — Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw z dn. 5 grudnia 2008 r. (Dz.U., Nr 234, poz. 1571).

Takim wpisem, co oczywiste, spółka prawa holenderskiego *Überseering* nie mogła się wylegitymować.

Kiedy sprawa zawisła przed niemieckim Trybunałem Federalnym (*Bundesgerichtshof*), ten w trybie prejudycjalnym zadał Trybunałowi Sprawiedliwości dwa pytania: 1) czy odmowa uznania zdolności prawnej i zdolności sądowej spółki, która przeniosła swoją siedzibę faktyczną narusza art. 43 i 48 TWE?; 2) czy — w wypadku odpowiedzi pozytywnej na pytanie pierwsze — srobowoda zakładania przedsiębiorstw wymaga, by zdolność prawną i zdolność sądową spółki oceniać na podstawie prawa tego państwa, w którym spółka została założona? Trybunał Sprawiedliwości na oba pytania udzielił odpowiedzi twierdzącej. Orzekł mianowicie, że: 1) przepisy art. 43 i 48 TWE uniemożliwiają państwu członkowskiemu B odmowę uznania zdolności prawnej (a w konsekwencji zdolności sądowej) spółki powstałej zgodnie z prawem innego państwa członkowskiego A, która następnie przeniosła swoją rzeczywistą siedzibę (zarząd) do państwa członkowskiego B; 2) wymienione przepisy prawa wspólnotowego wymagają od państwa członkowskiego B, aby uznało zdolność prawną (i w konsekwencji zdolność sądową) spółki, którą to zdolnością spółka mająca swoją siedzibę statutową w innym państwie członkowskim A cieszy się w tymże państwie (państwie swojego powstania).

2. Niekiedy terminowi „uznanie zagranicznej spółki” nadaje się znaczenie szersze niż sprowadzające się do zaakceptowania istnienia (zdolności prawnej i sądowej) obcej spółki. Twierdzi się mianowicie, że zdolność prawna nigdy nie występuje jako pojęcie abstrakcyjne. Można zatem mówić o zdolności prawnej (polskiej) spółki akcyjnej, (polskiej) spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, holenderskiej *Besloten Vennootschap*, włoskiej *Società a Responsabilità limitata*, czy angielskiej *Private Company*⁵⁵. Inny autor podkreśla, że „uznanie” spółki nie może oznaczać tylko przyznania spółce atrybutu osobowości prawnej, ale zakłada konieczne zastosowanie wszystkich szczegółowych reguł, wbudowanych w statut personalny (łac. *lex societatis*) w zakresie, w którym reguły te pozwalają na zbudowanie tożsamości (ang. *identity*) danego podmiotu⁵⁶. W tym ostatnim znaczeniu termin „uznanie” rozumieли twórcy amerykańskiego *Restatement of the Law Second, Conflict of Laws 2d*⁵⁷. Wedle oficjalnego ko-

⁵⁵ Zob. C.T. EBENROTH, A. SURA: *Das Problem der Anerkennung...*, s. 318.

⁵⁶ M.V. BENEDETTELLI: *Brussels I, Rome I and issues of company law*. In: *Enforcement of international contracts in the European Union. Convergence and divergence between Brussels I and Rome I*. Eds. J. MEEUSEN, M. PERTEGAS, G. STRAETMANS. Antwert—Oxford—New York 2004, s. 226—227; M.V. BENEDETTELLI: *Conflicts of Jurisdiction and Conflicts of Law in Company Law Matters within the EU 'Market for Corporate Models': Brussels I and Rome I after Centros*. „European Business Law Review” 2005, No. 1, s. 56.

⁵⁷ Modelowa kodyfikacja amerykańskiego prawa kolizyjnego o charakterze pozapaństwowym, opracowana i wydana w 1971 r. przez The American Law Institute.

mentarza, terminem tym objęte są w szczególności: problematyka zdolności sądowej, ograniczenia odpowiedzialności wspólników, przedmiot działalności spółki i jego ewentualny wpływ na zdolność do czynności prawnej spółki (tzw. doktryna *ultra vires*)⁵⁸.

Szerokie ujęcie „uznania” można zilustrować za pomocą orzeczenia Trybunału Sprawiedliwości UE w sprawie *Inspire Art*. Dotyczyło ono zgodności z prawem wspólnotowym przepisów holenderskiej ustawy z dnia 17 grudnia 1997 r. o formalnie zagranicznych spółkach, które działały w Holandii⁵⁹. Ustawa nakładała na takie spółki szereg obowiązków, z których najważniejsze stanowiły obowiązek ujawnienia się jako „formalnie zagraniczne” w rejestrze oraz obowiązek dostosowania kapitału zakładowego do wymagań stawianym holenderskim spółkom z ograniczoną odpowiedzialnością. W przypadku braku spełnienia tych wymagań, ustawa przewidywała solidarną odpowiedzialność kierujących spółką osób za zobowiązania spółki.

Sprawa, która była przedmiotem orzeczenia Trybunału dotyczyła jednoosobowej spółki *Inspire Art*, założonej przez amsterdamskiego antykwariusza, zgodnie z prawem brytyjskim, jako *private limited company*. Ów antykwariusz nie zarejestrował swojej spółki jako „formalnie zagranicznej”, choć zapewne spełniała ona przewidziane ustawą kryteria. W konsekwencji Izba Handlowa w Amsterdamie wystąpiła do Sądu Okręgowego w Amsterdamie (*Kantongerecht te Amsterdam*), by ten nakazał spółce *Inspire Art* ujawnienie się jako „formalnie zagraniczna”. Sąd w Amsterdamie powziął jednak wątpliwości co do zgodności ustawy o formalnie zagranicznych spółkach z art. 43 i 48 TWE, w wyniku czego sprawa trafiła na wokandę Trybunału. Ten ostatecznie uznał za sprzeczne z Jedenastą Dyrektywą⁶⁰ postanowienia ustawy nakładające na spółkę, utworzoną zgodnie z prawem innego państwa członkowskiego, obowiązki nieprzewidziane w dyrektywie. Co istotne z punktu widzenia niniejszego artykułu, postanowienia ustawy nakładające na spółkę utworzoną zgodnie z prawem innego państwa członkowskiego wymagania stawiane w krajowym prawie spółek uznał Trybunał za sprzeczne

⁵⁸ *Restatement of the Law Second, Conflict of Laws 2d*, s. 297.

⁵⁹ Formalnie zagraniczne spółki zostały tam zdefiniowane jako posiadające osobowość prawną spółki kapitałowe, utworzone zgodnie z prawem innego niż Holandia państwa, które swoją działalność prowadzą całkowicie bądź niemal całkowicie w Holandii, a przy tym nie mają żadnego rzeczywistego związku z państwem, według prawa którego zostały utworzone. Warto zauważyć, że termin „pseudozagraniczne korporacje” wywodzi się od amerykańskiego uczonego Elvina R. Latty’ego, który wysunął propozycję prawnej oceny takich spółek — zob. E.R. LATTY: *Pseudo-Foreign Corporations*. „Yale Law Journal” 1955, T. 55, No. 2, s. 137 i n.

⁶⁰ Jedenasta Dyrektywa Rady z dn. 21 grudnia 1989 r. dotycząca wymogów ujawniania informacji odnośnie do oddziałów utworzonych w Państwie Członkowskim przez niektóre rodzaje spółek podlegające prawu innego państwa (89/666/EWG), Dz. Urz. UE L 1989, Nr 395, s. 36.

z art. 43 i 48 Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską (obecnie: art. 49 i 54 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej). Tym samym nakazał w istocie zaakceptować pełną konstrukcję zagranicznej spółki, wynikającą z prawa obcego.

3. W świetle przedstawionych orzeczeń, krajowe regulacje kolizyjne odwołujące się do teorii siedziby „rozbijają się o prawo wspólnotowe”⁶¹. Jako osoba prawna, spółka istnieje z mocy prawa danego państwa członkowskiego, a porządki prawne pozostałych krajów członkowskich muszą uznawać tę osobowość prawną⁶². Sprzeczna z prawem wspólnotowym jest jednak nie tylko zasadnicza konsekwencja teorii siedziby, tj. „odmowa uznania” zdolności prawnej i sądowej zagranicznej spółki. Niedopuszczalne jest także nakładanie na europejskie spółki obowiązków wynikających z materialno-prawnych regulacji, adresowanych do spółek „formalnie zagranicznych”⁶³. W związku z tym niedopuszczalne jest również posługiwanie się łącznikiem siedziby rzeczywistej w ramach szczególnych rozwiązań o kolizyjnym charakterze⁶⁴. Oznacza to, że akceptować musimy nie tylko zdolność prawną czy sądową „europejskich” spółek. Traktować bez zastrzeżeń musimy również w zasadzie całą ich konstrukcję, w tym sposób zakładania, wysokość kapitału zakładowego, zasady odpowiedzialności wspólników czy zarządców itp.⁶⁵ (szerokie znaczenie „uznania”). W związku z tym, że art. 31 i 34 Porozumienia o utworzeniu Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG)⁶⁶ odpowiadają postanowieniom art. 49 i 54 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, trafnie niemiecka judykatura rozciągnęła prawne konsekwencje traktatowej swobody przedsiębiorczości na spółki pochodzące z EOG⁶⁷.

⁶¹ Zob. w naszym piśmiennictwie np. J. NAPIERAŁA: *Teoria siedziby a swoboda zakładania przedsiębiorstw w świetle orzeczenia Trybunału Sprawiedliwości w sprawie Überseering*. „Studia Prawnicze” 2003, nr 1, s. 96. Por. też T. TARGOSZ: *Inspire Art — polskie prawo spółek a spółki „pozornie zagraniczne”*. „Prawo Spółek” 2005, nr 1, s. 11.

⁶² Zob. np. U. KLINKE: *European Company Law and the ECJ: The Court's Judgements in the Years 2001 to 2004*. „European Company and Financial Law Review” 2005, No. 2, s. 291.

⁶³ Zob. np. A. WOWERKA: *Traktatowa swoboda przedsiębiorczości...*, s. 12.

⁶⁴ Zob. np. Ch. KERSTING, C.Ph. SCHINDLER: *Die EuGH-Entscheidung „Inspire Art” und ihre Auswirkungen auf die Praxis*. „Das Recht der Wirtschaft” 2003, Nr. 11, s. 623—624; G. SPINDLER: *Der Gläubigerschutz im Gesellschaftsrecht nach Inspire Art*. „Recht der Internationalen Wirtschaft” 2004, Nr. 1, s. 9; J. WAGNER, A. PLÜSS: *Entwicklungen im schweizerischen Gesellschafts- und Steuerrecht*. „Recht der Internationalen Wirtschaft” 2004, Nr. 6, s. 427.

⁶⁵ Zob. np. O. SANDROCK: *Spanische Gesellschaften...*, s. 662.

⁶⁶ Porozumienie o utworzeniu EOG podpisane w Porto 2 maja 1992 r. Tekst dostępny jest również na stronie: <http://www.efta.int/media/documents/legal-texts/eea/the-eea-agreement/Main%20Text%20of%20the%20Agreement/EEAagreement.pdf> [data odczytu: 30.04.2014].

⁶⁷ Zob. np. wyrok *Oberlandesgericht we Frankfurcie nad Menem* z dn. 28 maja 2003 r., 23 U 35/02. „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts” 2004, Nr. 1, s. 56.

Jednak, mimo iż szereg autorów niemieckich postulowało, by „nowe reguły” wyznaczania statutu personalnego stosować do wszelkich spółek, niezależnie od kraju pochodzenia⁶⁸, ostatecznie niemiecka judykatura opowiedziała się przeciwko takiemu podejściu, o czym dalej.

Uznanie osobowości prawnej spółki zagranicznej w polskim prawie prywatnym międzynarodowym (na tle doświadczeń niemieckich)

1. Jak wynika z zaprezentowanych wcześniej rozważań, istnieje ścisły związek między współczesnym postrzeganiem uznania zagranicznej osoby prawnej a sposobem wyznaczania statutu personalnego osoby prawnej (spółki), tj. prawa, któremu podlega ocena jej zdolności prawnej i innych elementów statusu osobowego⁶⁹. W immanentnym konflikcie między filozofiami prezentowanymi przez teorię inkorporacji oraz teorię siedziby upatruje się zresztą fiaska wszelkich prób uregulowania kwestii uznania za pomocą konwencji wielostronnych⁷⁰.

W tym kontekście trzeba wskazać, że polska ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym z 2011 r.⁷¹ (dalej: p.p.m.), tradycyjnie⁷² poddaje ocenę statutu personalnego osób prawnych prawu obowiązującemu w ich „siedzibie” (art. 17 ust. 1 p.p.m.). Zwykle przez siedzibę rozumie się w naszym piśmiennictwie tzw. siedzibę rzeczywistą⁷³. Zgodnie z art. 17

⁶⁸ Zob. np. H. EIDENMÜLLER: *Wettbewerb der Gesellschaftsrechtsordnungen in Europa*, „Zeitschrift für Wirtschaftsrecht” 2002, Nr. 50, s. 2244; S. LEIBLE, J. HOFFMANN: „Überseering“ und das (vermeintliche) Ende der Sitztheorie. „Recht der Internationalen Wirtschaft” 2002, Nr. 12, s. 935; D. ZIMMER: *Grenzüberschreitende Rechtspersönlichkeit*, „Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Wirtschaftsrecht” 2004, Nr. 3, s. 365.

⁶⁹ Zob. R.R. DRURY: *The Regulation and Recognition...*, s. 194.

⁷⁰ Ibidem, s. 182.

⁷¹ Ustawa z dn. 4 lutego 2011 r. Prawo prywatne międzynarodowe, Dz.U., Nr 80, poz. 432.

⁷² Por. art. 1 ust. 3 ustawy z dn. 2 sierpnia 1926 r. o prawie właściwym dla stosunków prywatnych międzynarodowych (Prawo prywatne międzynarodowe), Dz.U., Nr 101, poz. 581 oraz art. 9 § 2 ustawy z dn. 12 listopada 1965 r. — Prawo prywatne międzynarodowe, Dz.U., Nr 46, poz. 290.

⁷³ Zob. np. J. JAKUBOWSKI: *Osoby prawne w polskim prawie...*, s. 276; IDEM: *Przedsiębiorstwa w handlu międzynarodowym...*, s. 222; W. KŁYTA: *Spółki kapitałowe w prawie prywatnym...*, s. 45; S. SOŁTYSIŃSKI: w: S. SOŁTYSIŃSKI, A. SZAJKOWSKI, J. SZWAJA: *Kodeks handlowy. Komentarz...*, s. 193–194; M. SOŚNIAK: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Katowice 1991, s. 104; A. WOWERKA w: *System...*, s. 634, 636. Na tle ustawy z 1926 r. tak właśnie wypowiadali się J. KOSIK: *Zdolność państwowych osób prawnych w zakresie prawa cywilnego*. Warszawa 1963, s. 35; K. PRZYBYŁOW-

ust. 3 pkt 1 i 4 p.p.m., prawu wskazanemu w oparciu o łącznik siedziby podlegają w szczególności powstanie i zdolność osoby prawnej. Oznacza to, że zasadniczo w przypadku, gdyby aktualna siedziba rzeczywista spółki nie znajdowała się w państwie, zgodnie z którego prawem spółka powstała, spółkę powinna dotknąć „odmowa uznania”, właściwa kolizyjno-prawnemu podejściu do instytucji uznania (kazus spółki *Überseering*). Spółka taka nie mogłaby uzyskać ochrony prawnej swoich stosunków; mogłoby to dotknąć również osoby, które nawiązały ze spółką stosunki kontraktowe, ufając temu, co wynika z urzędowych dokumentów, powstałych w państwie utworzenia spółki⁷⁴.

2. Wyraźne wyłączenie takiej oceny następuje w świetle przepisów p.p.m. w dwóch sytuacjach. Po pierwsze, w ramach instytucji odesłania, na podstawie art. 17 ust. 2 p.p.m., tj. gdy prawo kolizyjne obowiązujące w państwie siedziby przewiduje właściwość prawa państwa, na podstawie którego osoba prawna została utworzona (tj. przyjmuje teorię powstania). Tak stałoby się, gdyby na podstawie art. 17 ust. 1 i 2 ustawy p.p.m. przyszło oceniać status spółki *Inspire Art*, utworzonej zgodnie z prawem angielskim, której rzeczywista siedziba znajdowała się w Holandii. W związku z tym, że w Holandii obowiązuje teoria powstania, zastosowanie znalazłoby prawo angielskie, co zaowocowałoby pełnym „uznaniem spółki”.

Po drugie, należy zauważyć, że zgodnie z art. 19 ust. 1 zdanie 2 p.p.m., przeniesienie siedziby w obrębie EOG nie prowadzi do utraty osobowości prawnej. Oznacza to, że gdy brak zgodności między prawem utworzenia spółki a jej aktualną siedzibą wynika z „przeniesienia siedziby rzeczywistej” w ramach EOG, polski sąd nie powinien odmówić „uznania” takiej spółki, przynajmniej w wąskim znaczeniu tego terminu. Powinien zatem zaakceptować przysługiwanie takiej spółce osobowości prawnej (zdolności prawnej i sądowej). Byłoby tak, gdyby przyszło oceniać na podstawie polskich przepisów spółki *Überseering*, która przeniosła swoją siedzibę z terytorium Holandii do Niemiec.

Nawet powierzchowna ocena przedstawionych regulacji wskazuje jednak na to, że zakres wyjątków od zastosowania teorii siedziby (zwłaszcza rozumianej jako siedziba rzeczywista) jest w naszym p.p.m. ujęty zbyt wąsko⁷⁵, choćby przez pryzmat europejskiej swobody przedsiębiorczości. Dotyczy to zwłaszcza spółek, utworzonych *ab initio* zgodnie z prawem innego

ski: *Prawo prywatne międzynarodowe. Część ogólna*. Lwów 1935, s. 129; F. ZOLL: *Międzynarodowe i międzydzielnicowe prawo prywatne w zarysie*. Kraków 1945, s. 22.

⁷⁴ Zob. A.W. WIŚNIEWSKI: *Uznanie zagranicznej osoby prawnej...*, s. 341.

⁷⁵ Zdaniem A.W. WIŚNIEWSKIEGO, instytucja odesłania przewidziana w art. 17 ust. 2 p.p.m. „stanowi jedynie paliatyw nieco zmniejszający praktyczną dolegliwość teorii siedziby rzeczywistej”. IDEM: *Uznanie zagranicznej osoby prawnej...*, s. 341.

państwa EOG niż państwo ich siedziby rzeczywistej. W takich przypadkach „uznanie” spółki musiałyby się dokonać bezpośrednio na podstawie Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, niejako wbrew filozofii przyjętej w ustawie (p.p.m.). Co więcej, samo utrzymanie osobowości prawnej „spółki imigrantki” to — w świetle wyroku w sprawie *Inspire Art* — zdecydowanie za mało; wymagane jest bowiem „uznanie” całego zagranicznego statutu personalnego takiej spółki⁷⁶ (szerokie rozumienie „uznania”).

3. Przede wszystkim jednak, w przypadku spółki utworzonej zgodnie z prawem państwa innego niż państwo należące do EOG, a posiadającej siedzibę rzeczywistą w innym państwie, a przy tym w państwie, które nie przyjmuje teorii inkorporacji, nasze prawo nie daje żadnych prostych narzędzi, w świetle których możliwe byłoby zaakceptowanie zdolności prawnej takiej spółki. Dotyczyć mogłoby to na przykład spółki akcyjnej, założonej zgodnie z prawem szwajcarskim⁷⁷, posiadającej rzeczywistą siedzibę w Niemczech.

Oceny zdolności prawnej takiej spółki dokonał kilka lat temu niemiecki Trybunał Federalny (*Bundesgerichtshof*) w wyroku z dn. 27 października 2008 r.⁷⁸, uznając, że w zakresie zdolności prawnej i sądowej powinna być taka spółka traktowana jak posiadająca zdolność prawną spółka osobowa prawa niemieckiego (spółka cywilna lub jawna). Zastosowano zatem do takiej spółki kombinację teorii siedziby i tzw. reguły Jersey. Jest to kontynuacja orzecznictwa zapoczątkowanego wyrokiem niemieckiego Trybunału Federalnego z dnia 1 lipca 2002 r.⁷⁹, w którym uznano zdolność sądową *limited company* z siedzibą statutową na wyspie Jersey, która faktyczną swoją siedzibę miała w Niemczech i Portugalii⁸⁰. Spółkę z Jersey potraktowano

⁷⁶ Tak słusznie P. BŁASZCZYK: *Pojęcie siedziby osoby prawnej w nowej ustawie o prawie prywatnym międzynarodowym*. „Państwo i Prawo” 2011, nr 11, s. 92; A. OPALSKI: *Wybrane problemy ustalania prawa właściwego dla osób prawnych w świetle nowej ustawy — Prawo prywatne międzynarodowe*. W: *Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego*. Red. J. POCZOBUT. Warszawa 2013, s. 271; P. SUPERA: *Swoboda przedsiębiorczości osób prawnych we Wspólnocie Europejskiej*. „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2008, nr 2, s. 463.

⁷⁷ Umowy łączące Konfederację Szwajcarską z Unią Europejską i jej krajami członkowskimi nie zawierają postanowień dotyczących swobody przedsiębiorczości, podobnych do tych, które wynikają z Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej oraz Porozumienia o utworzeniu EOG — zob. np. W.F. EBKE: *The European Conflict-of-Corporate-Laws...*, s. 49 i n.

⁷⁸ II ZR 158/06; dostępny na oficjalnej stronie Trybunału: www.bundesgerichtshof.de. Zob. też krytyczną głosę do tego orzeczenia: J. LIEDER, R. KLIEBISCH: *Nichts Neues im Internationalen Gesellschaftsrecht: Anwendbarkeit der Sitztheorie auf Gesellschaften aus Drittstaaten?*. „Betriebs-Berater” 2009, Nr. 8, s. 338 i n.

⁷⁹ II ZR 380/00, „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts” 2003, Nr. 1, s. 62–63.

⁸⁰ Zob. aprobujący komentarz P. KINDLERA: *Anerkennung der Scheinauslandsgesellschaft und Niederlassungsfreiheit*. „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts” 2003, Nr. 1, s. 41. Podejście niemieckiego Trybunału, określane „nową teorią siedziby” (*neue Sitztheorie* —

mianowicie jako niemiecką spółkę jawną, ewentualnie spółkę cywilną, wyposażoną w zdolność prawną, w której wszak wspólnicy odpowiadają za zobowiązania⁸¹. Biorąc jednak pod uwagę, że spółce cywilnej odmawia się w naszym kraju zdolności prawnej i sądowej, a spółka jawna, podobnie jak spółki kapitałowe, powstaje w wyniku konstytutywnego wpisu do rejestru (art. 251¹ k.s.h.), bezpośrednie zaadoptowanie w naszym kraju „reguły Jersey” wydaje się niemożliwe⁸².

Wcześniej była mowa o tym, że najdrastyczniejsze konsekwencje „francuskiego podejścia” do instytucji uznania, tj. brak prawa do sądu, wyeliminowano we Francji na podstawie art. 6 ust. 1 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Na tej samej podstawie dawno już temu próbowano przełamać również konsekwencje tzw. kolizyjnego podejścia do instytucji uznania. Argumentowano mianowicie, że zgodnie z art. 6 ust. 1 Konwencji, państwa członkowskie powinny stosować łącznik powstania (w miejsce siedziby) nie tylko w przedmiocie istnienia spółki, lecz także w sprawach wewnętrznych spółki⁸³. Wydaje się jednak, że nie można

tak P. BEHRENS: *Das Internationale Gesellschaftsrecht nach dem Überseering-Urteil des EuGH und den Schlussanträgen zu Inspire Art.* „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts” 2003, Nr. 3, s. 199) odpowiadało stanowisku niektórych autorów (zob. np. D. ZIMMER: *Internationales Gesellschaftsrecht*. Heidelberg 1996, s. 300; IDEM: *Ein Internationales Gesellschaftsrecht für Europa*. „Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht” 2003, Nr. 2, s. 301, w przypisie 13 przywoływane są wypowiedzi zwolenników takiego ujęcia). Orzeczenie to wydane zostało w trakcie procedury przed Europejskim Trybunałem Sprawiedliwości w sprawie *Überseering* i było, jak się wydaje, próbą obrony teorii siedziby, jako zasadniczego sposobu wyznaczania statutu personalnego osób prawnych (zob. W.F. EBKE: *The European Conflict-of-Corporate-Laws...*, s. 19, przypis 75). Por. też krytykę P. BEHRENS: *Das Internationale Gesellschaftsrecht...*, s. 200. Orzeczenie omawia w naszym piśmiennictwie J. NAPIERAŁA: *Teoria siedziby a swoboda zakładania przedsiębiorstw...*, s. 100 i n.

⁸¹ „Regułę Jersey” zastosowały również *Bayerisches Oberstes Landesgericht* w wyroku z dn. 20 lutego 2003 r. („Der Betrieb” 2003, Nr. 15, s. 819) oraz *Amtsgericht* w Hamburgu w wyroku z dn. 14 maja 2003 („Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts” 2003, Nr. 6, s. 534) oraz *Oberlandesgericht* w Hamburgu w wyroku z dn. 30 marca 2007 r. 11 U 231/04 („Rheinische Notar-Zeitschrift” 2007, Nr. 9, s. 419). Zob. też M.P. WELLER: *Einschränkung der Gründungstheorie bei missbräuchlicher Auslandsgründung?* „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts” 2003, Nr. 6, s. 521–524.

⁸² Zob. G. GORCZYŃSKI: *Kolizyjna ocena spółek i osób prawnych w świetle prawa wspólnotowego*. „Europejski Przegląd Sądowy” 2009, nr 11, s. 17–18; A. OPALSKI: *Europejskie prawo spółek...*, s. 104; IDEM: *Wybrane problemy ustalania prawa właściwego dla osób prawnych w świetle nowej ustawy — Prawo prywatne międzynarodowe*. W: *Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego*. Red. J. POCZOBUT, Warszawa 2013, s. 825.

⁸³ Zob. W. MEILICKE: *Zur Vereinbarkeit der Sitztheorie mit der Europäischen Menschenrechtskonvention und anderem höherrangigem Recht*. „Der Betriebs Berater” 1995, Nr. 1, s. 8–14. Wskazany Autor argumentował, że na podstawie art. 6 ust. 1 Konwencji, państwa członkowskie powinny stosować łącznik powstania (w miejsce siedziby) nie tylko w przedmiocie istnienia spółki, lecz także w sprawach wewnętrznych spółki.

wyciągać z przepisów Konwencji wniosków wykraczających poza te, które mogłyby zostać wyciągnięte z tzw. reguły Jersey⁸⁴. Oznaczałoby to jedynie — przynajmniej w kręgu państw członkowskich Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka — konieczność rezygnacji z „odmowy uznania”, jako „najostrzejszej sankcji”, która w krajach teorii siedziby spotkać ma spółkę nieposiadającą rzeczywistej siedziby w państwie, zgodnie z którego prawem powstała. W naszym kraju odbywałoby się to jednak bezpośrednio w oparciu o przepisy Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności — całkowicie wbrew ustawie p.p.m.

4. We wprowadzeniu do niniejszego artykułu wskazano na całkowicie odmienne podejście do zagadnienia uznania zagranicznych osób prawnych, prezentowane przez A. Wowerkę i A.W. Wiśniewskiego. Ten pierwszy, prezentując tradycyjny nurt kolizyjno-prawnego podejścia do „uznania”, kwestionuje samodzielny charakter „uznania”, dowodząc, że chodzi w gruncie rzeczy o wyznaczenie dla danej osoby prawnej (spółki) statutu personalnego⁸⁵, tj. wyznaczenie prawa właściwego dla oceny zdolności prawnej i innych elementów jej statusu. Zwolennicy takiego ujęcia piszą niekiedy o „tak zwanej problematyce uznania” (niem. *Sogenannte Anerkennungsproblematic*)⁸⁶, czy „o uznaniu w cudzysłowie”⁸⁷. W kontekście sprawy *Überseering* na hipokryzję zakrawa jednak odrzucanie posługiwania się terminem „uznanie” i podkreślanie, iż problem leży jedynie w kolizyjno-prawnej ocenie zdolności prawnej⁸⁸. Termin „uznanie” pojawia się przecież w sentencji orzeczenia Trybunału Sprawiedliwości UE. Stąd A.W. Wiśniewski podważa w ogóle „kolizyjno-prawny” charakter instytucji uznania. Ma ona przynależeć do materialno-prawnego „prawa obcych”⁸⁹ (materialnego międzynarodowego prawa prywatnego)⁹⁰.

Jest przy tym charakterystyczne, że A. Wowerka w pełni aprobuje przyjęte w art. 17 p.p.m., a odwołujące się do teorii siedziby, rozwiązanie odnoszące się do sposobu wyznaczania statutu personalnego osób praw-

⁸⁴ Podobnie W.F. EBKE: *The European Conflict-of-Corporate-Laws Revolution: Überseering, Inspire Art and Beyond*. „European Business Law Review” 2005, No. 9, s. 50.

⁸⁵ A. WOWERKA: „Uznanie” w międzynarodowym prawie spółek..., s. 260, 264; IDEM w: *System...*, s. 634, 636.

⁸⁶ P. KINDLER w: *Münchener Kommentar...*, s. 113.

⁸⁷ A. WOWERKA: „Uznanie” w międzynarodowym prawie spółek..., s. 261; IDEM w: *System...*, s. 696.

⁸⁸ Zob. np. P. KINDLER w: *Münchener Kommentar...*, s. 114—115; S. RINDISBACHER: *Anerkennung gesellschaftsrechtlicher...*, s. 51, 85; W.H. ROTH: *Internationales Gesellschaftsrecht nach Überseering*. „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts” 2003, Nr. 2, s. 120; J.A. TERSTEEGEN: *Kollisionsrechtliche Behandlung...*, s. 14. Zob. też W. KLYTA: *Spółki kapitałowe w prawie prywatnym...*, s. 86 i n.

⁸⁹ A.W. WIŚNIEWSKI: *Statut personalny spółek kapitałowych...*, s. 714—715.

⁹⁰ A.W. WIŚNIEWSKI: *Uznanie zagranicznej osoby prawnej...*, s. 343—346. Podobnie A. OPALSKI: *Europejskie prawo spółek...*, s. 110—111; IDEM: *Wybrane problemy ustalania prawa...*, s. 835.

nych⁹¹. Dla tego autora i innych, którzy popierają konsekwencje wynikające z teorii siedziby, brak uznania, jaki dotknąć może spółki formalnie zagraniczne, czy spółki-skrzynki pocztowe (niem. *Briefkastengesellschaften*), jest słuszną i zasłużoną konsekwencją ich formalnie zagranicznego charakteru. Z kolei A.W. Wiśniewski nie kryje krytycznej oceny wyboru dokonanego przez polskiego ustawodawcę, pisząc o uznaniu zagranicznej osoby prawnej „w cieniu art. 17 nowego prawa prywatnego międzynarodowego”⁹². Jednak zdaniem A.W. Wiśniewskiego, nawet przyjęcie dla wyznaczania statutu personalnego łącznika miejsca utworzenia spółki nie rozwiązuje wszystkich możliwych problemów związanych z uznawaniem zagranicznych osób prawnych (spółek)⁹³. Dotyczy to zwłaszcza sytuacji, gdy dochodzi do zmiany siedziby. W istocie autor ten sprzeciwia się, by ponownie oceniać stan prawny zamknięty pod rządem określonego prawa, mając tu na myśli czynności założycielskie spółki⁹⁴. Autor ten uważa zatem, że o tym, czy mamy do czynienia ze spółką zagraniczną, powinien decydować fakt, że spółka powołuje się na decyzję inkorporacyjną wydaną przez organ działający w ramach innego systemu prawnego⁹⁵. W związku z tym postuluje wprowadzenie generalnego przepisu, który regulowałby uznawanie zagranicznych spółek (materialnego przepisu prawa prywatnego międzynarodowego)⁹⁶. Nie neguje przy tym potrzeby ochrony otoczenia prawnego zagranicznej spółki przed nadużyciem osobowości prawnej (tzw. spółki-krzaki), ale trafnie wskazuje, że „mechanizm kolizyjny jest w roli takiej osłony zupełnie nieporadny”⁹⁷.

⁹¹ Zob. A. WOWERKA: Wskazanie statutu personalnego spółek w kontekście unijnej swobody przedsiębiorczości. Jednolity „unijny” łącznik w zakresie krajowego międzynarodowego prawa spółek. W: *Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego*. Red. J. POCZOBUT. Warszawa 2013, s. 366; A. WOWERKA w: *System...*, s. 635–637.

⁹² Zob. A.W. WIŚNIEWSKI: *Uznanie zagranicznej osoby prawnej...*, s. 341. Zob. też IDEM: *Statut personalny spółek kapitałowych...*, s. 718 i n. Fundamentalną i trafną krytykę łącznika siedziby rzeczywistej zaprezentowali ostatnio A. OPALSKI: *Europejskie prawo spółek...*, s. 99 i n.; IDEM: *Wybrane problemy ustalania prawa...*, s. 821 i n.; IDEM: *Wybrane problemy ustalania prawa właściwego...*, s. 216 i n.; J. POCZOBUT: *Statut personalny osób prawnych w projekcie ustawy – Prawo prywatne międzynarodowe z sierpnia 2010 r.* W: *Aurea praxis, aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*. Red. J. GUTOWSKI, K. WEITZ. T. 2. Warszawa 2011, s. 2457 i n.

⁹³ A.W. WIŚNIEWSKI: *Uznanie zagranicznej osoby prawnej...*, s. 342, 344.

⁹⁴ Ibidem, s. 345. Zob. też A.W. WIŚNIEWSKI: *Statut personalny spółek kapitałowych...*, s. 720, 731; A. OPALSKI: *Europejskie prawo spółek...*, s. 103; K. OPLUSTIL: *Łącznik siedziby w nowym prawie prywatnym międzynarodowym*. „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2011, nr 3, s. 665.

⁹⁵ A.W. WIŚNIEWSKI: *Uznanie zagranicznej osoby prawnej...*, s. 347.

⁹⁶ Ibidem, s. 348.

⁹⁷ Ibidem, s. 344. Co do problematyki tzw. nadużycia osobowości prawnej zob. np. A. OPALSKI: *Problematyka pominięcia prawnej odrębności spółek kapitałowych*. „Przegląd Prawa Handlowego” 2012, nr 8, *passim*; R. SZCZEPANIK: *Nadużycie prawa do posługiwania się formą osoby prawnej*. Toruń 2009, *passim*; T. TARGOSZ: *Nadużycie osobowości prawnej*. Kraków 2004, *passim*;

Wnioski ze współczesnej dyskusji nad problematyką uznania zagranicznych osób prawnych

1. Zapoczątkowane orzecznictwem Trybunału Sprawiedliwości UE zmiany w podejściu do uznania osobowości prawnej są faktem. Bernhard Grossfeld, niemiecki uczony, wielce zasłużony dla badań nad problematyką „uznania”, określa te zmiany jako „dramatyczne”⁹⁸. Czy można się z nim zgodzić? Słusznie twierdzi się, że uznanie powołanej do życia przez zagraniczny system prawny osoby prawnej za podmiot praw i obowiązków nie jest wcale rzeczą oczywistą⁹⁹. Dowodzi tego długa i burzliwa historia instytucji uznania, w której, jak w soczewce, skupiają się różne problemy i spory teoretyczne, jak choćby zagadnienie sposobu wyznaczania statutu personalnego osób prawnych.

Problemy z kolizyjnoprawną oceną osób prawnych oraz uznaniem zagranicznych osób prawnych wydają się pozostawać w ścisłym związku z zagadnieniem tzw. istoty osobowości prawnej¹⁰⁰, które niektórzy — niesłusznie — uznają za przebrzmiałe¹⁰¹. Dość popularne w literaturze kolizyjnej jest mianowicie stanowisko, w myśl którego osoby prawne (spółki) są twórami określonego systemu prawnego¹⁰² i jako takie „nie posiadają rzeczywistego bytu”¹⁰³, a nawet są „tworami sztucznymi”¹⁰⁴. Temat zasługuje na pogłębioną analizę, na którą nie pozwalają ramy niniejszego artykułu. Przypomnieć jedynie wypada, że obok dwóch klasycznych XIX-wiecznych nurtów, których

M. LITWIŃSKA-WERNER W: *System prawa prywatnego*. T. 16: *Prawo spółek osobowych*. Red. A. SZAJKOWSKI. Warszawa 2008, s. 413 i n.

⁹⁸ B. GROSSFELD: *Global corporate governance and legal education*. „Law and Business Review of the Americas” 2005, No. 2, s. 192.

⁹⁹ Zob. W. KLYTA: *Spółki kapitałowe w prawie prywatnym...*, s. 73.

¹⁰⁰ Tak słusznie R.R. DRURY: *The Regulation and Recognition...*, s. 182; B. GROSSFELD: *Zur Geschichte der Anerkennungsproblematik...*, s. 368; A.F. SCHNITZER: *Handbuch des Internationalen Privatrechts...*, s. 307. Por. też M. PAZDAN W: *Prawo spółek handlowych...*, s. 322.

¹⁰¹ Zob. np. T. GIARO: *Krótką historia istoty osobowości prawnej*. W: *Consul est iuris et patriae defensor*. Księga pamiątkowa dedykowana doktorowi Andrzejowi Kremerowi. Red. F. LONGCHAMPS de BÉRIER, R. SARKOWICZ, M. SZPUNAR. Warszawa 2012, s. 74; T. TARGOSZ: *Nadużycie osobowości prawnej...*, s. 25.

¹⁰² Takie stanowisko wyartykułował Trybunał Sprawiedliwości UE w uzasadnieniu wyroku w sprawie *Daily Mail* (C-81/87, pkt 19 uzasadnienia), a następnie powtórzył w uzasadnieniu wyroków w sprawie *Überseering* (pkt 40 uzasadnienia) i *Cartesio* (C-210/06, pkt 104 uzasadnienia).

¹⁰³ Tak B. GROSSFELD: *J. von Staudingers Kommentar...*, s. 45; W. KLYTA: *Spółki kapitałowe w prawie prywatnym...*, s. 73.

¹⁰⁴ Tak np. A. MAKAROV: *Grundriss des internationalen Privatrechts...*, s. 114; A. OPALSKI: *Europejskie prawo spółek...*, s. 107.

przedstawiciele negowali istnienie osób prawnych (tzw. teorie fikcji) albo dowodzili, że osoby prawne istnieją „realnie”, podobnie jak „realnie” istnieją osoby fizyczne (tzw. teorie realistyczne), już na początku XX w. pojawiła się „nowa jakość” w postaci teorii normatywnej Hansa Kelsena. Austriacki normatywista podkreślał wtórność pojęcia „podmiot prawny” wobec prawa w znaczeniu przedmiotowym. W tym sensie „istnienie” osoby prawnej, czy podmiotu prawa w ogóle, zostało „przesunięte” ze świata „rzeczywistości” (niem. *Sein*) do świata „powinności” (niem. *Sollen*), co odpowiadało i odpowiada nowoczesnemu, pozytywistycznemu (neokantowskiemu) spojrzeniu na prawo¹⁰⁵.

2. Podzielając Kelsenowski punkt widzenia, przyznać trzeba, że uznanie przez krajowy system prawny osobowości prawnej „obcej” osoby prawnej nie jest rzeczą oczywistą. Warto jednak uświadomić sobie, że jeśli „uznanie osobowości prawnej” traktujemy jako „koncesję” na rzecz obcego porządku prawnego, to sytuacja jest dokładnie taka sama, gdy „uznajemy” zagraniczne małżeństwo czy ustanowiony przez obcy system prawny porządek dziedziczenia itp.¹⁰⁶.

W istocie ideą przewodnią prawa prywatnego międzynarodowego jest uznawanie w pewnych granicach (tj. w granicach tzw. klauzuli porządku publicznego¹⁰⁷) — na przekór terytorializmowi — mocy obowiązującej obcego prawa prywatnego. Jak to podkreślał znakomity szwajcarski kolizjonista Adolf Schnitzer jeszcze w pierwszej połowie XX w., jest to konieczna baza dla wspólnoty prawnej między narodami i konieczna przesłanka gospodarczej współpracy¹⁰⁸. Jakże proroczo brzmią te słowa dziś (na początku XXI w.), kiedy ścisła, nie tylko gospodarcza, integracja państw Unii Europejskiej i jej ramy prawne pozwoliły na wydanie judykatów w sprawach *Überseering* i *Inspire Art*. Wzajemne uznawanie jest przecież jednym z fundamentów Unii Europejskiej i to zarówno w aspekcie swobód wspólnego rynku (np. głośny kasus *Cassis de Dijon*¹⁰⁹), jak i w zakresie unijnej przestrzeni wolno-

¹⁰⁵ Zob. H. Kelsen: *Czysta teoria prawa*. Tłum. R. Szubert. Warszawa 2014, s. 272, 292–293; H. Kelsen: *Czysta teoria prawa (metoda i pojęcia zasadnicze)*. Tłum. T. Przeworski. Warszawa 1934, s. 12, 27. Zob. też G. Gorczyński: *Spółka jawna jako podmiot prawa...*, s. 96; S. Grzybowski: *Charakter prawny jawnej spółki handlowej*. „Przegląd Prawa Handlowego” 1928, nr 7–8, s. 9; Z. Żabiński: *Spółka jawna jako podmiot praw*. „Przegląd Notarialny” 1949, nr 9–10, s. 313.

¹⁰⁶ Tak trafnie A. Makarov: *Grundriss des internationalen Privatrechts...*, s. 116.

¹⁰⁷ Por. A. Opalski: *Wybrane problemy ustalania prawa właściwego...*, s. 218; A.W. Wiśniewski: *Uznanie zagranicznej osoby prawnej...*, s. 348; Idem: *Statut personalny spółek kapitałowych...*, s. 713, przypis 18.

¹⁰⁸ A.F. Schnitzer: *Handbuch des Internationalen Privatrechts...*, s. 318.

¹⁰⁹ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości UE w sprawie C-120/78 z dn. 20 lutego 1979 r., zgodnie z którym towar legalnie wyprodukowany i wprowadzony do obrotu w jednym państwie Unii Europejskiej powinien być dopuszczony na rynki pozostałych państw członkowskich.

ści, bezpieczeństwa i sprawiedliwości (np. wzajemne uznawanie orzeczeń sądowych)¹¹⁰.

3. Mając to na uwadze, dyskusja nad problematyką uznawania osobowości prawnej spółek, w tym orzeczenia Trybunału Sprawiedliwości UE, może być i jest argumentem na rzecz innego niż dominujący kierunek rozumienia pojęcia „siedziba”, występującego w art. 17 ust. 1 p.p.m.¹¹¹. Szereg autorów twierdzi, że decydujące są nie okoliczności faktyczne (siedziba zarządu), ale postanowienia umowy spółki lub statutu spółki (tzw. siedziba statutowa; ang. *registered office*, franc. *siège statutaire*¹¹², niem. *Satzungssitz*)¹¹³. Jak przy tym trafnie zauważa A. Opalski, odpowiada to polskiej praktyce obrotu, wskazując, że „polskie sądy ani praktyka nigdy nie ustalały statutu personalnego osób prawnych na podstawie miejsca sprawowania czynności przez organy zarządzające tych osób, lecz polegały na siedzibie wskazanej w aktach założycielskich”¹¹⁴. W każdym razie, w publikowanym orzecznictwie polskich sądów nie odnotowano problemów z uznawaniem zagranicznych spółek¹¹⁵. Z kolei na przykład w praktyce

¹¹⁰ Zob. K.A. ARMSTRONG: *Mutual Recognition*. In: *The Law of the Single European Market: Unpacking the Premises*. Eds. J. SCOTT, C. BARNARD. Oxford 2002, s. 225 i n.

¹¹¹ Pojęcie „siedziba” może być bowiem różnie rozumiane. Powszechnie mówi się o „trzech wariantach” teorii siedziby — zob. zamiast wielu A.F. SCHNITZER: *Handbuch des Internationalen Privatrechts...*, s. 312–313. W literaturze niemieckiej M. Grasmann wyróżnił pięć „odmian” teorii siedziby — zob. omówienie np. W. KLYTA: *Spółki kapitałowe w prawie prywatnym...*, s. 25 i n.; J.A. TERSTEEGEN: *Kollisionsrechtliche Behandlung...*, s. 18 i n.

¹¹² Niekiedy zwraca się uwagę, że angielski termin *registered office* nie do końca odpowiada francuskiej *siège statutaire* — tak np. E. WYMEERSCH: *Company Law in Europe and European Company Law*. Universiteit Gent 2001, s. 42, przypis 162. Publikacja dostępna na stronie: www.ssrn.com.

¹¹³ Tak A. OPALSKI: *Wybrane problemy ustalania prawa właściwego...*, s. 218; K. OPLUSTIL: *Łącznik siedziby w nowym prawie prywatnym...*, s. 679; E. SKIBIŃSKA: *Pojęcie siedziby spółki handlowej*. W: *Institucje prawa handlowego w przyszłym kodeksie cywilnym*. Red. T. MRÓZ, M. STEC. Warszawa 2012, s. 721; A.W. WIŚNIEWSKI: *Uznanie zagranicznej osoby prawnej...*, s. 347 oraz — nie bez wątpliwości — P. BŁASZCZYK: *Pojęcie siedziby osoby prawnej...*, s. 97. Na tle projektu ustawy J. POCZOBUT: *Statut personalny osób prawnych...*, s. 2475. Na tle ustawy z 1965 r. A. OPALSKI: *Europejskie prawo spółek...*, s. 105, 120; IDEM: *Wybrane problemy ustalania prawa...*, s. 827; J. POCZOBUT: *Osoby prawne w polskim prawie prywatnym...*, s. 545; A.W. WIŚNIEWSKI: *Statut personalny spółek kapitałowych...*, s. 733.

¹¹⁴ A. OPALSKI: *Europejskie prawo spółek...*, s. 105. Zob. też IDEM: *Wybrane problemy ustalania prawa właściwego...*, s. 218 oraz IDEM: *Wybrane problemy ustalania prawa...*, s. 826. To ostatnie stwierdzenie idzie być może zbyt daleko. Przykładowo, autorowi niniejszego artykułu referowano orzeczenie sądowe dotyczące włoskiej spółki osobowej, która prowadziła działalność w naszym kraju, a w której reżim odpowiedzialności wspólników usiłowano w związku z tym ustalać w oparciu o przepisy ustawy z dn. 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 1030).

¹¹⁵ Trafnie przy tym zauważa A. Opalski, że problemy z uznaniem, gdyby „na serio” traktować odwołujące się do „siedziby rzeczywistej” regulacje, mogłyby dotyczyć szeregu

notarialnej za całkowicie wystarczające uważa się przedłożenie zagranicznych dokumentów (np. odpisu z właściwego rejestru). Na ich podstawie ustala się nie tylko byt zagranicznej spółki (i jej zdolność prawną), lecz także np. zasady reprezentacji spółki itp. Można tu zatem mówić o „uznawaniu zagranicznych spółek” w szerokim tego słowa znaczeniu.

Racjonalny głos A.W. Wiśniewskiego, nawołujący do akceptowania skutków zdarzeń, które dokonały się pod rządami obcego prawa, a które powołały do życia spółkę, może być też, i powinien, rozumiany szerzej. Nie tylko utworzenie spółki, lecz także jej przekształcenie, podział, połączenie, czy przeniesienie siedziby, mogą i powinny być oceniane jako zamknięty — pod rządami określonego prawa — stan faktyczny, który nie powinien podlegać ocenie ponownie przez pryzmat innego systemu prawnego. Prowadzi to jednak do zakwestionowania — przynajmniej na polu międzynarodowego prawa spółek — tzw. metody kolizyjnej (wyznaczania prawa właściwego) w kierunku konkurencyjnej „metody” — „zasady uznania” właśnie¹¹⁶.

Literatura

- ARMSTRONG K.A.: *Mutual Recognition*. In: *The Law of the Single European Market: Unpacking the Premises*. Eds. J. SCOTT, C. BARNARD. Oxford 2002.
- BEHRENS P.: *Das Internationale Gesellschaftsrecht nach dem Überseering-Urteil des EuGH und den Schlussanträgen zu Inspire Art*. „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts” 2003, nr 3.
- BENEDETTELLI M.V.: *Brussels I, Rome I and issues of company law*. In: *Enforcement of international contracts in the European Union. Convergence and divergence between Brussels I and Rome I*. Eds. J. MEEUSEN, M. PERTEGAS, G. STRAETMANS. Antwert—Oxford—New York 2004.
- BENEDETTELLI M.V.: *Conflicts of Jurisdiction and Conflicts of Law in Company Law Matters within the EU ‘Market for Corporate Models’: Brussels I and Rome I after Centros*. „European Business Law Review” 2005, nr 1.

założonych zgodnie z prawem polskim spółek, których zarządcami są cudzoziemcy zamieszkujący i stale przebywający za granicą — zob. A. OPALSKI: *Europejskie prawo spółek...*, s. 105.

¹¹⁶ Więcej zob. np. A. DORABIALSKA: *Uznanie stosunku prawnego powstałego za granicą*. „Państwo i Prawo” 2012, nr 4, s. 54 i n.; J. LEIFELD: *Das Anerkennungsprinzip im Kollisionsrechtssystem des internationalen Privatrechts*. Tübingen 2010, *passim*; H.P. MANSEL: *Anerkennung als Grundprinzip des Europäischen Rechtsraums: zur Herausbildung eines europäischen Anerkennungs-Kollisionsrechts: Anerkennung statt Verweisung als neues Strukturprinzip des Europäischen internationalen Privatrechts?* „Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht” 2006, Nr. 4, s. 651 i n.; M. PAZDAN W: *System Prawa Prywatnego*. T. 20A: *Prawo prywatne międzynarodowe...*, s. 23—24; M.A. ZACHARIASIEWICZ W: *System Prawa Prywatnego*. T. 20A: *Prawo prywatne międzynarodowe...*, s. 88—89.

- BLASZCZYK P.: Pojęcie siedziby osoby prawnej w nowej ustawie o prawie prywatnym międzynarodowym. „Państwo i Prawo” 2011, nr 11.
- BORUM O.A.: *Scandinavian views on the notion of recognition of foreign companies*. In: *De conflictu legume. Essays presented do Roeland Duco Kollwijn, Johanenes Offerhaus at their seventieth birthdays*. Leyden 1962.
- DORABIALSKA A.: Uznanie stosunku prawnego powstałego za granicą. „Państwo i Prawo” 2012, nr 4.
- DORALT P.: *Anerkennung ausländischer Gesellschaften*. „Juristische Blätter” 1969, nr 7–8.
- DRURY R.R.: *The Regulation and Recognition of Foreign Corporations: Responses to the “Delaware Syndrome”*. „The Cambridge Law Journal” 1998, nr 1.
- EBENROTH C.T., BIPUUS B.: *Die Anerkennungsproblematik im Internationalen Gesellschaftsrecht*. „Neue Juristische Wochenschrift” 1988, nr 35.
- EBENROTH C.T., SURA A.: *Das Problem der Anerkennung im internationalen Gesellschaftsrecht*. „Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht” 1979, nr 2.
- EBKE W.F.: *Centros — Some Realities and Some Mysteries*. „The American Journal of Comparative Law” 2000, nr 4.
- EBKE W.F.: *The European Conflict-of-Corporate-Laws Revolution: Überseering, Inspire Art and Beyond*. „European Business Law Review” 2005, nr 9.
- EIDENMÜLLER H.: *Wettbewerb der Gesellschaftsrechtsordnungen in Europa*. „Zeitschrift für Wirtschaftsrecht” 2002, nr 50.
- GIARO T.: *Krótką historia isoty osobowości prawnej*. W: *Consul est iuris et patriae defensor. Księga pamiątkowa dedykowana doktorowi Andrzejowi Kremerowi*. Red. F. LONGCHAMPS de BÉRIER, R. SARKOWICZ, M. SZPUNAR. Warszawa 2012.
- GORCZYŃSKI G.: *Kolizyjna ocena spółek i osób prawnych w świetle prawa wspólnotowego*. „Europejski Przegląd Sądowy” 2009, nr 11.
- GORCZYŃSKI G.: *Spółka jawna jako podmiot prawa*. Warszawa 2009.
- GORCZYŃSKI G.: *W poszukiwaniu kryterium rozgraniczającego zakres zastosowania statutu personalnego i statutu kontraktowego*. „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2009, T. 4.
- GROSSFELD B.: *Die Anerkennung der Rechtsfähigkeit juristischer Personen*. „Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht” 1967, nr 1.
- GROSSFELD B.: *Die Entwicklung der Anerkennungstheorien im internationalen Gesellschaftsrecht*. In: *Festschrift für Harry Westermann zum 65. Geburtstag*. Eds. W. HEFERMEHL, R. GMÜR, H. BROX. Heidelberg 1974.
- GROSSFELD B.: *Global corporate governance and legal education*. „Law and Business Review of the Americas” 2005, nr 2.
- GROSSFELD B.: *Zur Geschichte der Anerkennungsproblematik bei Aktiengesellschaften*. „Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht” 1974, nr 2–3.
- GRZYBOWSKI S.: *Charakter prawny jawnej spółki handlowej*. „Przegląd Prawa Handlowego” 1928, nr 7–8.
- HEINE K., KERBER W.: *European Corporate Laws, Regulatory Competition and Path Dependence*. „European Journal of Law and Economics” 2002, T. 13, nr 1.
- J. von Staudingers *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen, Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Internationales Gesellschaftsrecht, Neubearbeitung*. Ed. J. Kropholler. Berlin 1998.
- JAKUBOWSKI J.: *Osoby prawne w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*. „Państwo i Prawo” 1969, nr 8–9.

- JAKUBOWSKI J.: *Przedsiębiorstwa w handlu międzynarodowym. Problematyka prawna*. Warszawa 1970.
- KELSEN H.: *Czysta teoria prawa (metoda i pojęcia zasadnicze)*. Tłum. T. PRZEWORSKI. Warszawa 1934.
- KELSEN H.: *Czysta teoria prawa*. Tłum. R. SZUBERT. Warszawa 2014.
- KERSTING Ch., SCHINDLER C.Ph.: *Die EuGH-Entscheidung „Inspire Art“ und ihre Auswirkungen auf die Praxis*. „Das Recht der Wirtschaft“ 2003, nr 11.
- KINDLER P.: *Anerkennung der Scheinauslandsgesellschaft und Niederlassungsfreiheit*. „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts“ 2003, nr 1.
- KLINKE U.: *European Company Law and the ECJ: The Court's Judgements in the Years 2001 to 2004*. „European Company and Financial Law Review“ 2005, nr 2.
- KLYTA W.: *Spółki kapitałowe w prawie prywatnym międzynarodowym*. Kraków 2002.
- KOSIK J.: *Zdolność państwowych osób prawnych w zakresie prawa cywilnego*. Warszawa 1963.
- LATTY E.R.: *Pseudo-Foreign Corporations*. „Yale Law Journal” 1955, T. 55, nr 2.
- LEIBLE S., HOFFMANN J.: „Überseering“ und das (vermeintliche) Ende der Sitztheorie. „Recht der Internationalen Wirtschaft“ 2002, nr 12.
- LEIFELD J.: *Das Anerkennungsprinzip im Kollisionsrechtssystem des internationalen Privatrechts*. Tübingen 2010.
- LIEDER J., KLIEBISCH R.: *Nichts Neues im Internationalen Gesellschaftsrecht: Anwendbarkeit der Sitztheorie auf Gesellschaften aus Drittstaaten?*. „Betriebs-Berater“ 2009, nr 8.
- LUDWICZAK W.: *Międzynarodowe prawo prywatne*. Wyd. 4. Warszawa 1990.
- MAKAROV A.: *Grundriss des internationalen Privatrechts*. Frankfurt am Main 1970.
- MANSEL H.P.: *Anerkennung als Grundprinzip des Europäischen Rechtsraums: zur Herausbildung eines europäischen Anerkennungs-Kollisionsrechts: Anerkennung statt Verweisung als neues Strukturprinzip des Europäischen internationalen Privatrechts?* „*Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*“ 2006, nr 4.
- MEILICKE W.: *Zur Vereinbarkeit der Sitztheorie mit der Europäischen Menschenrechtskonvention und anderem höherrangigem Recht*. „Der Betriebs Berater“ 1995, nr 1.
- MICHELER E.: *Recognition of Companies incorporated in other EU Member States*. „*International & Comparative Law Quarterly*” 2003, nr 2.
- Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*. T. 11. Hrsg. H.J. SONNENBERGER. Internationales Wirtschaftsrecht. Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche (art. 50-245). Wyd. 4. München 2006.
- NAPIERAŁA J.: *Teoria siedziby a swoboda zakładania przedsiębiorstw w świetle orzeczenia Trybunału Sprawiedliwości w sprawie Überseering*. „*Studia Prawnicze*” 2003, nr 1.
- OPALSKI A.: *Europejskie prawo spółek. Zasady prawa europejskiego i ich wpływ na polskie prawo spółek*. Warszawa 2010.
- OPALSKI A.: *Problematyka pominięcia prawnej odrębności spółek kapitałowych*. „*Przegląd Prawa Handlowego*” 2012, nr 8.
- OPALSKI A.: *Wybrane problemy ustalania prawa właściwego dla osób prawnych w świetle nowej ustawy — Prawo prywatne międzynarodowe*. W: *Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego*. Red. J. POCZOBUT. Warszawa 2013.
- OPLUSTIL K.: *Łącznik siedziby w nowym prawie prywatnym międzynarodowym*. „*Kwartalnik Prawa Prywatnego*” 2011, nr 3.
- PAZDAN M.: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Wyd. 14. Warszawa 2012.
- POCZOBUT J.: *Osoby prawne w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*. „*Kwartalnik Prawa Prywatnego*” 2000, nr 3.

- POCZOBUT J.: *Statut personalny osób prawnych w projekcie ustawy — Prawo prywatne międzynarodowe z sierpnia 2010 r.* W: *Aurea praxis, aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*. Red. J. GUTOWSKI, K. WEITZ. T. 2. Warszawa 2011.
- Prawo spółek handlowych*. T. 2. Red. S. WŁODYKA. Wyd. 2. Warszawa 2012.
- Prawo wspólnot europejskich a prawo polskie. Prawo gospodarcze: wybrane zagadnienia*. Red. M. SAFJAN, I. HYKAWY. Warszawa 2002.
- PRENTICE D.: *The Incorporation Theory — the United Kingdom*. "European Business Law Review" 2003, nr 6.
- PRZYBYŁOWSKI K.: *Prawo prywatne międzynarodowe. Część ogólna*. Lwów 1935.
- RABEL E.: *The conflict of laws. A Comparative Study*. Volume Two. Foreign Corporations, Torts, Contracts in General. Wyd. 2. Ann Arbor 1960.
- RINDISBACHER S.: *Anerkennung gesellschaftsrechtlicher Gebilde im Internationalen Privatrecht*. Bern 1996.
- ROTH W.H.: *Internationales Gesellschaftsrecht nach Überseering*. „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts" 2003, nr 2.
- SANDROCK O.: *Spanische Gesellschaften in Deutschland, deutsche Gesellschaften in Spanien: kollisionsrechtliche Probleme*. „Recht der Internationalen Wirtschaft" 2006, nr 9.
- SCHNITZER A.F.: *Handbuch des Internationalen Privatrechts einschliesslich Processrecht, unter besonderen Berücksichtigen der Schweizerischen Gesetzgebung und Rechtsprechung*. T. 1. Basel 1957.
- SKIBIŃSKA E.: *Pojęcie siedziby spółki handlowej*. W: *Institucje prawa handlowego w przyszłym kodeksie cywilnym*. Red. T. MRÓZ, M. STEC. Warszawa 2012.
- SOŁTYSIŃSKI S., SZAJKOWSKI A., SZWAJA J.: *Kodeks handlowy. Komentarz*. T. 1. Warszawa 1994.
- SOŚNIAK M.: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Katowice 1991.
- SPINDLER G.: *Der Gläubigerschutz im Gesellschaftsrecht nach Inspire Art*. „Recht der Internationalen Wirtschaft" 2004, nr 1.
- SUPERA P.: *Swoboda przedsiębiorczości osób prawnych we Wspólnocie Europejskiej*. „Kwartalnik Prawa Prywatnego" 2008, nr 2.
- System Prawa Prywatnego*. T. 16: *Prawo spółek osobowych*. Red. A. SZAJKOWSKI. Warszawa 2008.
- System Prawa Prywatnego*. T. 20A: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Red. M. PAZDAN. Warszawa 2014.
- SZCZEPANIK R.: *Nadużycie prawa do posługiwania się formą osoby prawnej*. Toruń 2009.
- TARGOSZ T.: *Inspire Art — polskie prawo spółek a spółki „pozornie zagraniczne"*. „Prawo Spółek" 2005, nr 1.
- TARGOSZ T.: *Nadużycie osobowości prawnej*. Kraków 2004.
- TARSTEEGEN J.A.: *Kollisionsrechtliche Behandlung ausländischer Kapitalgesellschaften im Inland*. München 2002.
- TYNEL A., FUNK J., CHWALEJ W., FUCHS B.: *Międzynarodowe prawo handlowe*. Red. M. PAZDAN. Warszawa 2006.
- WAGNER J., PLÜSS A.: *Entwicklungen im schweizerischen Gesellschafts- und Steuerrecht*. „Recht der Internationalen Wirtschaft" 2004, nr 6.
- WEDEMANN F.: *Der Begriff der Gesellschaft im Internationalen Privatrecht. Neue Herausforderungen durch den entrepreneur individuel à responsabilité limitée*. „Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht" 2011, nr 3.
- WELLER M.P.: *Einschränkung der Gründungstheorie bei missbräuchlicher Auslandsgründung?*. „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts" 2003, nr 6.

- WIŚNIEWSKI A.W.: *Statut personalny spółek kapitałowych i uznawanie spółek zagranicznych. Orzecznictwo Trybunału Wspólnot a reforma polskiego prawa prywatnego międzynarodowego*. W: *Współczesne wyzwania europejskiej przestrzeni prawnej. Księga pamiątkowa dla uczczenia siedemdziesiątych urodzin Prof. dr. hab. Eugeniusza Piontka*. Red. A. ŁAZOWSKI, R. OSTRIHANSKY. Kraków 2005.
- WIŚNIEWSKI A.W.: *Uznanie zagranicznej osoby prawnej w cieniu art. 17 nowego prawa prywatnego międzynarodowego*. W: *Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego*. Red. J. PO CZOBUT. Warszawa 2013.
- WOWERKA A.: „Uznanie” w międzynarodowym prawie spółek w świetle unijnej swobody przedsiębiorczości. W: *Wpływ europeizacji prawa na instytucje prawa handlowego*. Red. J. KRUCZALAK-JANKOWSKA. Warszawa 2013.
- WOWERKA A.: *Traktatowa swoboda przedsiębiorczości a autonomiczne międzynarodowe prawo spółek*. „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2011, nr 9.
- WOWERKA A.: *Wskazanie statutu personalnego spółek w kontekście unijnej swobody przedsiębiorczości. Jednolity „unijny” łącznik w zakresie krajowego międzynarodowego prawa spółek*. W: *Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego*. Red. J. PO CZOBUT. Warszawa 2013.
- WYMEERSCH E.: *Company Law in Europe and European Company Law*. Universiteit Gent 2001.
- ZIMMER D.: *Ein Internationales Gesellschaftsrecht für Europa*. „Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht” 2003, nr 2.
- ZIMMER D.: *Grenzüberschreitende Rechtspersönlichkeit*. „Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Wirtschaftsrecht” 2004, nr 3.
- ZIMMER D.: *Internationales Gesellschaftsrecht*. Heidelberg 1996.
- ZOLL F.: *Międzynarodowe i międzydzielnicowe prawo prywatne w zarysie*. Kraków 1945.
- ŻABIŃSKI Z.: *Spółka jawna jako podmiot praw*. „Przegląd Notarialny” 1949, nr 9–10.